

Diana Mroczek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wyzwania badawcze badań nad przestępczością przeciwko dziedzictwu archeologicznemu w Polsce

Dziedzictwo archeologiczne odgrywa ogromną rolę w zachowaniu tożsamości kulturowej narodu, a jego ochrona ma fundamentalne znaczenie nie tylko dla pracy archeologów, ale przede wszystkim dla wszystkich uczestników kultury. Niestety, dziedzictwo narodowe narażone jest na wiele szkodliwych działań o znamionach przestępczych, takich jak nielegalne poszukiwania zabytków za pomocą wykrywaczy metali, które stanowią poważne zagrożenie dla ochrony stanowisk i zabytków archeologicznych w Polsce. W ostatnich latach nielegalne poszukiwania zabytków prowadzone przez tzw. detektorystów stały się w Polsce poważnym problemem¹, skutkującym utratą cennych informacji kontekstualnych, a także samych zabytków. Warto nadmienić, że jest to problem nie tylko polski, ale zjawisko to ma szerszy — ogólnoeuropejski czy światowy zasięg², przy czym w różnych krajach spotyka się ono ze zróżnicowanymi reakcjami ze strony zawodowego środowiska archeologicznego czy służb ochrony zabytków.³ Pomimo podej-

¹ A. Grajewski, *Negatywny wpływ przestępczości przeciwko zabytkom na wyniki współcześnie prowadzonych badań archeologicznych i prac ekshumacyjnych*, [w:] *Meandry ochrony dziedzictwa kultury. Aspekty prawnekarne i kryminalistyczne*, red. M. Sabaciński i M. Trzciniński, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2019, s. 34.

² S.A. Hardy, 'Black archaeology' in Eastern Europe: Metal detecting, illicit trafficking of cultural objects and 'legal nihilism' in Belarus, Poland, Russia and Ukraine, "Public Archaeology", 2016, vol. 15, no. 4, s. 214-237.

³ Dnia 1 września 2023 r. prezydent Andrzej Duda podpisał poprawkę do Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Poprawka ta praktycznie zalegalizowała hobbystyczne poszukiwanie zabytków za pomocą wykrywaczy metali. Artykuł przedstawia stan prawny na dzień 18.02.2023 r.; ustawy podpisane przez prezydenta www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/ustawy-podpisane-przez-prezydenta,73901 (dostęp: 26.11.2023).

mowanych w Polsce wysiłków organów ścigania i specjalistów zajmujących się badaniem i ochroną dziedzictwa archeologicznego, mających na celu ograniczenie takich działań, częstotliwość i dotkliwość przestępczości wobec dziedzictwa archeologicznego wciąż rośnie.

Niniejszy artykuł ma na celu analizę zjawiska przestępczości przeciwko dziedzictwu archeologicznemu w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem działań nielegalnych poszukiwaczy zabytków. Skoncentruję się na wyzwaniach, jakie stoją przed badaniem przestępstw i wykroczeń przeciwko dziedzictwu archeologicznemu w Polsce, odnosząc się zarówno do ich skali, jak i szkodliwości, szczególnie tych popełnianych przez nielegalnych poszukiwaczy zabytków. Wyjaśnione zostaną przyczyny tego rodzaju działalności, w tym brak skutecznej ochrony prawnej, nieodpowiedni monitoring stanowisk archeologicznych i ograniczona świadomość społeczna o wartości dziedzictwa narodowego. W artykule przeanalizowane zostaną wyzwania związane z gromadzeniem danych na temat tego zjawiska oraz prowadzeniem badań związanych z nielegalnymi poszukiwaniami zabytków. W artykule zawarte zostaną także zalecenia dotyczące komunikacji między archeologami i poszukiwaczami zabytków oraz zostanie podkreślone znaczenie konieczności podjęcia zdecydowanych działań w celu skutecznej ochrony dziedzictwa archeologicznego, stanowiącego bezcenny element tożsamości kulturowej i narodowej Polaków.

Ramy prawne

Ochrona dziedzictwa archeologicznego w Polsce jest złożoną kwestią, wymagającą stosowania różnych przepisów ustawowych i wykonawczych.⁴ Podstawą prawną ochrony dziedzictwa archeologicznego w Polsce jest obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która

[...] określa przedmiot, zakres oraz formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia narodowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytkach oraz organizację organów ochrony zabytków.⁵

⁴ M. Trzciński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 36-52; M. Łuczak, *Policja w walce o zabytki. Zbiór zagadnień z przeciwdziałania przestępczości przeciwko zabytkom. Katalog zabytków i dzieł sztuki utraconych z województwa zachodniopomorskiego*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Szczecin 2011, s. 19-42.

⁵ DzU 2003 nr 162 poz. 1568, art. 1.

Dodatkowo ustawa określa zasady tworzenia państwowego programu ochrony i opieki nad zabytkami. Należy nadmienić, iż ustawa ta nie istnieje w „prawnej próżni”. Aktami prawnymi funkcjonującymi obok ustawy o ochronie zabytków są: ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym⁶; ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku — Prawo budowlane⁷; ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody⁸; ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami⁹; ustawa z dnia 3 lutego 1995 roku o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹⁰; ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach¹¹; ustawa z dnia 31 stycznia 1959 roku o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹², czy wreszcie ustawa z dnia 17 czerwca 1966 roku o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.¹³ Cześć wykroczeń podlega ściganiu z ustawy Kodeks karny według rozdziału XXXV Przestępstwa przeciwko mieniu.¹⁴ Wymienione ustawy nie rozwiązują jednak wszystkich problemów związanych z trudnościami w zapobieganiu przestępstwom przeciwko zabytkom archeologicznym ani ze skutecznym ściganiem osób popełniających wykroczenia w tym zakresie.

Ustawodawca, tworząc ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wprowadził do niej nowe przepisy karne zgrupowane w treści rozdziału 11, który liczy 12 artykułów — 108-120. Przepisy karne dotyczące wykroczeń i przestępstw przeciwko dobrom kultury zostały ujęte w artykułach 108-119. Ustawa wymienia pięć głównych przestępstw, mianowicie: (i) zniszczenie lub uszkodzenie zabytku, (ii) nielegalny wywóz zabytku z kraju, (iii) sfałszowanie zabytku, (iv) wprowadzenie do obiegu sfałszowanego zabytku oraz (v) zakaz prowadzenia poszukiwań zabytków za pomocą „wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania”¹⁵. Pojawienie się tego zapisu może stanowić niekiedy jedyną sankcję karną, która dotyka osoby popełniające wykroczenia i przestępstwa

⁶ DzU 2003 nr 80 poz. 717.

⁷ DzU 1994 nr 89 poz. 414.

⁸ DzU 2004 nr 92 poz. 880.

⁹ DzU 1997 nr 115 poz. 741.

¹⁰ DzU 1995 nr 16 poz. 78.

¹¹ DzU 1991 nr 101 poz. 444.

¹² DzU 1959 nr 11 poz. 62

¹³ DzU 1966 nr 24 poz. 151; J. Dąbrowski, *Realizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami — wybrane problemy administracyjne*, [w:] *Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe. Materiały pokonferencyjne*, red. A. Rottermund, Polski Komitet ds. UNESCO, Warszawa 2014, s. 123.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, DzU 1997 nr 88 poz. 553.

¹⁵ DzU 2003 nr 162 poz. 1568, art. 109c.

w tym zakresie, z uwagi na problemy dowodowe w zakresie przypisania sprawcy czynu kradzieży z art. 278 § 1 w zw. z art. 294 § 2 k.k. bądź przywłaszczenia — art. 284 § 1 w zw. z art. 294 § 2 k.k.¹⁶

W 2018 r. wprowadzono nowelizację ustawy, która zmieniła status poszukiwania zabytków z wykroczenia na przestępstwo. Zaostrzono surowość kar oraz środków karnych zgodnie z nowym brzmieniem art. 108 wprowadzono także system nawiązek na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków¹⁷, który został utworzony w 2017 roku. Wprowadzenie nawiązek w wysokości do wartości zniszczonego zabytku (art. 108, ust. 3) oraz możliwości nakładania obowiązku przywrócenia uszkodzonego umyślnie zabytku do stanu poprzedniego przez sąd (art. 108, ust. 4) z pewnością zwiększa ochronę zabytków z punktu widzenia prawa karnego.¹⁸ Warto podkreślić, że art. 108 dotyczy ochrony prawnej wszystkich zabytków, a nie tylko tych, które zostały wpisane do rejestru zabytków lub objęte są formą ochrony określoną w art. 7, czyli także nowo wydobytych zabytków archeologicznych. Zwiększenie odpowiedzialności karnej poskutkowało zwiększeniem ilości składanych wniosków o pozwolenia na poszukiwanie zabytków, które jest wyraźnie zauważalne od 2018 roku. Marcin Michalski ocenia ten proceder jako reakcję na zagrożenie wyższą sankcją prawną. Zauważa jednak, że większość wydanych pozytywnych decyzji dotyczy profesjonalnych badań archeologicznych i poszukiwań prowadzonych przez organizacje — stowarzyszenia lub muzea, zaś niewiele osób fizycznych o takie pozwolenie się stara.¹⁹

Problemy związane z gromadzeniem danych dotyczących przestępczości przeciwko dziedzictwu archeologicznemu

Gromadzenie danych dotyczących przestępstw przeciwko dziedzictwu archeologicznemu w Polsce jest istotnym aspektem badań, a jednocześnie jednym z trudniejszych do podjęcia, co wynika z kilku czynników. Informacje o liczbie popełnianych przestępstw należą do kategorii informacji publicznej i są udostępniane przez policję na wniosek obywatela. Podobnie deklarują taką

¹⁶ A. Ciura, *Karnoprawna ochrona dóbr kultury w Polsce*, [w:] *Ochrona dóbr kultury. Aktualne wyzwania*, red. M. Różański, N. Kasperek, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2016. s. 166.

¹⁷ www.gov.pl/web/kultura/narodowy-fundusz-ochrony-zabytkow-juz-dziala (dostęp: 8.03.2023 r.).

¹⁸ M. Trzeciński, *Próba oceny nowych rozwiązań w zakresie karnoprawnej ochrony dziedzictwa kultury*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2019, t. 51, s. 103-121.

¹⁹ M. Michalski, *Działalność „poszukiwaczy skarbów” jako zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego w Polsce*, [w:] *Meandry ochrony dziedzictwa kultury...*, s. 81.

dostępność wojewódzkie urzędy ochrony zabytków.²⁰ Istotnym problemem związanym z gromadzeniem danych jest brak scentralizowanej bazy danych, która łączyłaby w sobie statystyki policyjne, pochodzące z wojewódzkich urzędów ochrony zabytków oraz z muzeów. Bez centralnego repozytorium informacji o przestępstwach przeciwko zabytkom, badacze i organy ścigania mogą napotykać trudności w identyfikowaniu wzorców, śledzeniu trendów i opracowywaniu skutecznych strategii zapobiegawczych.

Tab. 1. Przestępstwa stwierdzone na podstawie ustawy z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w latach 2013, 2017 i 2022 (źródło: dane opracowane samodzielnie na podstawie danych Komendy Głównej Policji).

Przestępstwa stwierdzone na podstawie ustawy z dnia 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w latach 2013, 2017 i 2022	
2013	87*
2017	91
2022	223

* B. Guziński, K. Guzińska, *Policja jako służba odpowiedzialna za ochronę zabytków i przeciwdziałanie przestępczości*, [w:] *Restytucja zabytków w Polsce. Ograniczenia i perspektywy*, red. A. Gerecka-Żołyńska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019, s. 103.

Innym problemem związanym z faktyczną liczbą popełnianych przestępstw jest ich zaniżone zgłaszanie. Wykroczenia i przestępstwa popełnione przeciwko zabytkom często nie są zgłaszane odpowiednim wymiarom ścigania lub urzędowi odpowiedzialnym za ich ochronę. Powodów takiego zachowania może być wiele: chęć zbycia znalezionej rzeczy lub włączenia go do prywatnej kolekcji, brak odpowiedniej wiedzy co do natury znalezionej rzeczy, chęć uniknięcia odpowiedzialności prawnej czy brak chęci przerwania pracy (np. uprawy pola, budowy domu). Część osób na pewno też nie jest świadoma popełnienia przestępstwa. Ponadto wielu poszukiwaczy zabytków posługujących się wykrywaczem metali dopuszcza się tego wykroczenia z dala od potencjalnych świadków, np. w lasach, lub decyduje się na poszukiwania nocą. Te ostatnie zdają się szczególnie szkodliwe ze względu na ograniczoną widoczność miejsca wydobycia, które tym bardziej zostaje ukryte i trudne do zadokumentowania. Oznacza to, że wiele przestępstw i wykroczeń nie zostaje wykrytych, co utrudnia zrozumienie zakresu problemu ochrony zabytków. Wreszcie brak standaryzacji w określaniu tego, na

²⁰ Na witrynach internetowych urzędów znajdują się na ten temat informacje dotyczące procedur udostępniania informacji zazwyczaj w zakładce „informacja publiczna”, np.: www.wuozprzemysl.pl/do-pobrania/informacja-publiczna.html-0

mocy jakiej ustawy lub kodeksu ścigane są przestępstwa przeciwko zabytkom utrudnia statystyczne, nawet czysto matematyczne, porównanie zgromadzonych danych.

Podsumowując, gromadzenie danych dotyczących przestępstw przeciwko zabytkom w Polsce jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. Aby sprostać tym wyzwaniom, konieczne jest utworzenie scentralizowanej bazy danych, zachęcanie do zgłaszania przestępstw oraz opracowanie standardowych metod gromadzenia danych. W ten sposób naukowcy, urzędy ochrony zabytków i organy ścigania będą w stanie lepiej zrozumieć skalę problemu, opracować skuteczne strategie zapobiegania omawianemu procederowi, a tym samym chronić bogate dziedzictwo archeologiczne Polski.

Policja

Policja jest odpowiedzialna za skuteczne rozwiązywanie problemu przestępczości przeciwko dziedzictwu archeologicznemu. Aby przygotować funkcjonariuszy do radzenia sobie z tymi przestępstwami, Narodowy Instytut Dziedzictwa organizuje szkolenia, które mają jednak ograniczony zakres i nie wykorzystują pełnego potencjału metod archeologicznych. Szkolenia te wprawdzie wprowadzają nowe pojęcia, ale są dość ogólne i nie zapewniają dogłębnej wiedzy i umiejętności, które byłyby wymagane do skutecznego ścigania i zapobiegania takim przestępstwom.

Kwestia przestępstw przeciwko dziedzictwu archeologicznemu nie ogranicza się tylko do niedostatecznego wykszolenia i zasobów, jakimi dysponuje policja, ale także do opóźnienia w reagowaniu na tego rodzaju przestępstwa. W wielu przypadkach policja przybywa na miejsce zdarzenia długo po odejściu osób w nie niezaangażowanych, co utrudnia zebranie dowodów lub zatrzymanie sprawców. Co więcej, zdarzały się przypadki, gdy sami policjanci brali udział w nielegalnych poszukiwaniach skarbów.²¹

Obecne procedury obowiązujące w policji w odniesieniu do przeciwdziałania przestępczości przeciw dziedzictwu archeologicznemu obejmują w większości metody i formy walki z przestępczością używane przez organy ścigania na co dzień. Bogdan Guziński i Klaudia Guzińska²² wskazują, że przestępczość przeciwko dobrom kultury można zaliczyć do przestępczości zorganizowanej „o charakterze kryminalnym”, ponieważ większość przestępstw takich jak „zabór i przemyt” dóbr kultury odbywa się przy udziale dobrze zorganizowanych kilkuosobowych grup.

Policjanci korzystają z tzw. białego wywiadu, zbierając informacje powszechnie dostępne, przede wszystkim z otwartych źródeł internetowych.

²¹ M. Trzciński, *Przestępczość przeciwko zabytkom...*, s. 36-52; M. Łuczak, *op. cit.*, s. 246.

²² B. Guziński, K. Guzińska, *op. cit.*, s. 108.

Informacje pozyskiwane w ten sposób nie są oficjalnie sformalizowane — policjanci kierują się w tej działalności podstawą prawną z art. 20, 2ad. ustawy o Policji, zgodnie z opisem: „Policja może pobierać, uzyskiwać, gromadzić, przetwarzać i wykorzystywać informacje w celu realizacji zadań ustawowych, w tym dane osobowe, o następujących osobach, także bez ich wiedzy i zgody”²³. Takimi działaniami zajmują się zazwyczaj Wydziały Walki z Cyberprzestępczością, które funkcjonują przy Komendach Wojewódzkich, lecz zwykle wydziały związane z tego rodzaju przestępczością mają niewielu pracowników, a w kontekście innych popełnianych zbrodni — przestępczości narkotykowej, handlem bronią i ludźmi — wydaje się, że kwestia przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym schodzi na dalszy plan.

Polskie organy ścigania aktywnie prowadzą współpracę międzynarodową operacyjną i pozaoperacyjną. Współpraca pozaoperacyjna polega na wypracowywaniu metod i form praktycznego współdziałania, które nazywane jest dalej współpracą operacyjną. Ta ostatnia to głównie wymiana informacji (np. przez system informacyjny SIS), szkolenia międzynarodowe, „to również współpraca w ramach sieci oficerów łącznikowych polskiej Policji oraz z zagranicznymi oficerami akredytowanymi w Polsce”²⁴, którzy mają dostęp do baz danych Interpolu „Stolen Works of Art”²⁵, a także do „Krajowego wykazu zabytków skradzionych”²⁶, który prowadzony jest przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zabytków (NIMOZ). Z bazy skradzionych zabytków NIMOZ mogą korzystać wszyscy, jednak zakres udostępnianych danych zależy od poziomu instytucji, którą reprezentują. Policja, służby celne, Straż Graniczna czy urzędy ochrony zabytków mają pełen dostęp do baz danych. Nowo zrabowane artefakty lub te bez jasno określonej proveniencji nie mają jednak żadnych numerów inwentaryzacyjnych ani żadnej innej formy identyfikacji, którą otrzymują zrabowane zabytki zgłoszone do wyżej wymienionych baz.

Innym problemem jest to, że funkcjonariuszom organów ścigania często brakuje wiedzy niezbędnej do prowadzenia dochodzeń w sprawie przestępstw i wykroczeń przeciwko dziedzictwu archeologicznemu. Przestępstwa te często wymagają głębokiego zrozumienia specyfiki stanowisk archeologicznych, artefaktów i handlu nimi na czarnym rynku. Biorąc pod uwagę ograniczone szkolenia i zasoby dostępne dla funkcjonariuszy policji, skuteczne dochodzenie w sprawie tego typu przestępstw i postawienie sprawców przed wymiarem sprawiedliwości jest dość trudne. Szkolenia dotyczące praktycznej

²³ *Ibidem*, s. 112. DzU 1990 nr 30 poz. 179.

²⁴ B. Guziński, K. Guzińska, *op. cit.*, s. 113.

²⁵ www.interpol.int/How-we-work/Databases/Stolen-Works-of-Art-Database (dostęp: 8.03.2023 r.).

²⁶ www.stratyzabytkow.nimoz.pl/?p=3360 (dostęp: 8.03.2023 r.).

i prawnej ochrony zabytków są organizowane przez Szkołę Policji w Szczytnie, Słupsku, Pile i w Katowicach, a także przez Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, ale jak zauważa Guziński²⁷ w programie szkoleń podstawowych nie znajdują się treści związane ze zwalczaniem i przeciwdziałaniem przestępczości przeciwko zabytkom archeologicznym. Prowadzone są natomiast szkolenia i konferencje organizowane przez odrębne instytucje, a także krajowe konferencje dla osób zaangażowanych i zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego kraju.²⁸ Przykładem może być konferencja „Policja w ochronie dziedzictwa sakralnego Europy Wschodniej”, zorganizowana w Pęzinie (woj. zachodniopomorskie) w październiku 2018 r., w trakcie której zajmowano się problematyką związaną ze zmianą przepisów dotyczących ochrony zabytków oraz zabezpieczeń technicznych zatrzymanych zabytków sakralnych.²⁹ Innym interesującym przykładem tego typu inicjatywy było przeprowadzone szkolenie w ramach wdrażania postanowień Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022, które obejmowało wykłady na temat walki z przestępczością przeciwko zabytkom oraz współpracy między organami ścigania a instytucjami zajmującymi się ochroną zabytków.³⁰

Warto przypomnieć, że w 2018 r. zostało podpisane przez Generalnego Konserwatora Zabytków prof. Magdalenę Gawin i Zastępcę Komendanta Głównego Policji nadinspektora Jana Lacha porozumienie w sprawie współdziałania w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom oraz innym dobrom kultury. Zgodnie z treścią porozumienia współdziałanie Generalnego Konserwatora Zabytków z Komendantem Głównym Policji ma być realizowane w poniższych formach:

- (1) wymiany informacji, doświadczenia i wiedzy;
- (2) koordynacji działań, podejmowanych w celu zapewnienia efektywnej ochrony zabytków, profilaktyki kryminalnej albo wynikających z niecierpiącej zwłoki konieczności uzyskania wzajemnego wsparcia;
- (3) prowadzenia działań, mających na celu zapobieżenie utracie zabytków, odzyskanie utraconych zabytków lub podjętych w reakcji na zaistnienie działań przestępczych;

²⁷ B. Guziński, K. Guzińska, *op. cit.*, s. 114.

²⁸ Na przykład: www.policja.pl/pol/aktualnosci/50349,Szkolenie-w-zakresie-ochrony-zabytkow.html; www.lubuska.policja.gov.pl/go/serwis-informacyjny/aktualnosci/14580,Szkolenie-z-ochrony-zabytkow-przed-kradzieza-i-zniszczeniem.html (dostęp: 8.03.2023 r.).

²⁹ www.csp.edu.pl/csp/aktualnosci/3973,Ochrona-zabytkow-sakralnych-Konferencja.html (dostęp: 8.03.2023 r.).

³⁰ www.gov.pl/web/kultura/policjanci-uhonorowani-przez-generalnego-konserwatora-zabytkow (dostęp: 8.03.2023 r.).

(4) doskonalenia metodyki ochrony zabytków.³¹

Aby sprostać tym wyzwaniom, potrzebne są bardziej kompleksowe szkolenia organów ścigania. Powinny się one koncentrować na zapewnieniu funkcjonariuszom lepszego zrozumienia specyfiki metod archeologicznych, historii i znaczenia dziedzictwa kulturowego oraz *modus operandi* poszczególnych przestępców lub siatek przestępczych zaangażowanych w grabież i handel artefaktami. Ponadto lepszy dostęp do baz danych skradzionych artefaktów jest niezbędny do identyfikacji i odzyskiwania skradzionych artefaktów.

Środowisko poszukiwaczy zabytków

Najbardziej znaną grupą osób biorących udział w popełnianiu przestępstw przeciwko dziedzictwu narodowemu są nielegalni poszukiwacze zabytków, posługujący się wykrywaczami metali lub magnesami neodymowymi. W poszukiwaniu pradziejowych artefaktów mogą oni dobrowolnie lub nieświadomie przyczyniać się do kradzieży, przywłaszczenia i niszczenia stanowisk archeologicznych, wykorzystując nowoczesną technologię, która wciąż jest rozwijana. Niestety doprowadziło to do wzrostu liczby popełnianych przestępstw. W ciągu ostatnich kilku lat wyraźnie wzrosło zainteresowanie amatorów wszelkimi sprawami dotyczącymi polskiego dziedzictwa archeologicznego. Aczkolwiek nie jest znana dokładna skala tego zjawiska, niemniej niektórzy szacują liczbę nielegalnych poszukiwaczy zabytków w Polsce na 60 000-10 000 osób.³²

Nielegalni poszukiwacze zabytków gromadzą się szczególnie na popularnych witrynach mediów społecznościowych, szczególnie na platformie Facebook. Najpopularniejsze grupy to „Poszukiwacze skarbów, detektoryści, wykrywacze metali, konkursy. Quest”³³, zrzeszająca ponad 36 000 członków, „DETEKTORYŚCI — Poszukiwanie Skarbów, identyfikacja, wykrywacze metali”³⁴ licząca 38 000 członków oraz „Poszukiwacze Skarbów Detektoryści”³⁵ licząca 19 000 członków. Nie wszyscy członkowie grup po-

³¹ A. Olech, *Nowa podstawa współpracy służb konserwatorskich i policji*, „Cenne/bezcenne”, nr 1(90)-2(91) / 2018, s. 2; www.cennebezcenne.pl/archiwum/nr-190-291-2018/ (dostęp: 8.03.2023 r.).

³² S. A. Hardy, op. cit.; autopoprawka do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 1403). www.orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/BE05AC10DC85F7ECC12581370050E1FD/%24File/1403-A.pdf (dostęp: 8.03.2023 r.).

³³ www.facebook.com/groups/522213928179096 (dostęp: 8.03.2023 r.).

³⁴ www.facebook.com/groups/168800289801061 (dostęp: 8.03.2023 r.).

³⁵ www.facebook.com/groups/960555460732146 (dostęp: 8.03.2023 r.).

szukiawczych biorą aktywny udział w poszukiwaniach zabytków. Również nie wszyscy poszukiwacze są członkami grup internetowych, inni zaś należą jednocześnie do kilku. W mediach społecznościowych można odnaleźć przykłady wielu grup poszukiwaczy, które działają na terenie całego kraju, istnieją również lokalne grupy skupiające się wokół konkretnych miejscowości czy gmin. Wpisy członków grup skupiają się głównie na prośbach o pomoc w identyfikację znalezisk, promocji swoich materiałów wideo zamieszczonych na platformie youtube.com oraz dyskusjach na temat działań policji przeciwko nielegalnym poszukiwaniom zabytków.

Pozornie jawna i dostępna forma zrzeszeń również stanowi wyzwanie w badaniach statystycznych liczby i opinii poszukiwaczy zabytków, szczególnie z perspektywy archeologów. Na forach spotkać można wiele negatywnych opinii na temat archeologów, konserwatorów oraz przedstawicieli policji. Jako przykład może posłużyć komentarz jednego z członków grupy „POLSKA Grupa Poszukiwaczy”³⁶: „Poprawka nie archeolodzy oni nigdy nie znajdują tylko przywłaszczają sobie a później to niknie gdzie te wielkie skarby złotych monet co po znajdowali można obejrzeć”³⁷.

Antagonistyczne postawy wobec archeologów i ustawodawstwa są niestety powszechne wśród poszukiwaczy zabytków, którzy często uważają się za zaangażowanych w działalność pod szyldem „archeologii wyjętej spod prawa”. W wielu przypadkach postrzegają oni siebie jako będących w bezpośredniej opozycji do archeologów, których uważają za nadmiernie zbiurokratyzowanych i niezainteresowanych zabytkami do tej pory zalegającymi pod ziemią. Szczególnie jednak „archeolodzy amatorzy” skarżą się na obojętność prawo i przepisy, które ograniczają ich zdolność do wyszukiwania i zbierania artefaktów, postrzegając je jako niepotrzebne przeszkody dla ich hobby. Jak można przeczytać w poście z dnia 15 lipca 2020 r., zamieszczonym przez Polski Związek Eksploratorów:

Wspomniany art. 109 c jest absolutnie niekonstytucyjny i został wprowadzony w ramach ustawy o deregulacji zawodów z czym zupełnie nie ma nic wspólnego. Tak restrykcyjny zapis w sytuacji, gdy nikt nie jest w stanie jednoznacznie określić, czym jest zabytek, a co nim nie jest stoi w sprzeczności z zasadami państwa prawa [...]

oraz później, we wpisie z 24 lipca tego samego roku:

Pod pozorem walki o ochronę zabytków z wymagowanym wrogiem, [przedstawiciele SNAP] chcą utrzymać w mocy bzdurowe, szkodliwe i niejasne

³⁶ Osoby publikujące treści i komentarze w grupach społecznościowych używają zazwyczaj swoich prawdziwych imion i nazwisk. Na potrzeby tekstu zostały one skrócone do inicjałów.

³⁷ Pisownia oryginalna; www.facebook.com/groups/581395985402950 (dostęp: 8.03.2023 r.).

przepisy, aby interes się kręcił. Tajemnicą poliszynela jest fakt wpisywania do inwentarza z wykopalisk inwestycyjnych różnych współczesnych nawet śmieci, a dla prawdziwych zabytków z badań naukowych nie ma w muzeach miejsca! Archeologom odmawia się ich przyjęcia, przez co zmuszeni są do przerwania badań!³⁸

Niektórzy poszukiwacze zabytków mogą aktywnie i świadomie angażować się w nielegalne działania, takie jak grabieże lub niszczenie stanowisk archeologicznych lub przemyt zabytków z kraju. Takie działania nie tylko zagrażają integralności polskiego dziedzictwa kulturowego, ale także utrudniają wykonywanie pracy legalnym poszukiwaczom i archeologom. Pomimo tych wyzwań wielu archeologów i specjalistów ds. dziedzictwa kulturowego nadal angażuje się w konstruktywną współpracę z poszukiwaczami skarbów, w nadziei na promowanie większego zrozumienia i szacunku dla znaczenia zachowania bogatego dziedzictwa archeologicznego Polski dla przyszłych pokoleń.³⁹

Największe znaczenie ma uznanie, że nielegalna działalność, w tym grabieże stanowisk archeologicznych i nielegalny handel zabytków, ma szkodliwy wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego Polski. Archeolodzy są zobowiązani do przestrzegania ścisłych protokołów w celu właściwego dokumentowania i analizowania zabytków i stanowisk archeologicznych. Kiedy poszukiwacze skarbów naruszają te miejsca, niszczą ważne informacje, które mogłyby zostać wykorzystane do lepszego zrozumienia przeszłości. Co więcej, artefakty usunięte z kontekstu archeologicznego tracą swoje kulturowe i historyczne znaczenie.⁴⁰ Dlatego niezbędna jest pełna szacunku i konstruktywna współpraca z poszukiwaczami skarbów w celu promowania zachowania i ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego.

W tym celu archeolodzy i eksperci ds. dziedzictwa kulturowego powinni dążyć do nawiązania pozytywnych relacji z poszukiwaczami skarbów, podkreślając znaczenie ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego Polski. Kluczowe znaczenie ma angażowanie się w owocny dialog z tymi osobami, dostarczanie im dokładnych informacji i rozwijanie poczucia współodpowiedzialności za ochronę dziedzictwa kulturowego naszego narodu. Ponadto na-

³⁸ www.facebook.com/profile.php?id=100064627422052 (dostęp: 8.03.2023 r.).

³⁹ Przykładem może być współpraca archeologów z Klubem Poszukiwawczo-Eksploracyjnym działającym przy Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym w Łodzi www.tvn24.pl/lodz/lodz-archeolodzy-i-eksploratorzy-znalezli-kilkaset-monet-skarblodzkiego-getta-6510029 lub współpraca przy Projekcie Lednica Muzeum Pierwszych Piastów oraz Stowarzyszenia Wielkopolska Grupa Eksploracyjno-Historyczna „GNIAZDO” www.lednicamuzeum.pl/wiadomosc,projekt-lednica-razem-dla-ratowania-zabytkow.html (dostęp: 8.03.2023 r.).

⁴⁰ M. Trzcíński, *Raz jeszcze o poszukiwaniu zabytków w Polsce: między teorią i praktyką = A New Contribution on Amateur Metal Detecting in Poland: Between Theory and Practice*, „Wiomości Archeologiczne”, 2017, 68, s. 38 i 41; B. Guziński, K. Guzińska, *op. cit.*, s. 111.

leży rozwijać inicjatywy edukacyjne zwiększające świadomość społeczeństwa na temat wartości stanowisk i artefaktów archeologicznych, podkreślając korzyści płynące z ich zachowania dla przyszłych pokoleń. Pracując razem w duchu współpracy i wzajemnego szacunku, archeolodzy i poszukiwacze skarbów mogą przyczynić się do ochrony bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego Polski.

Podsumowanie

Wraz ze wzrostem popularności hobby „poszukiwania skarbów”, powszechną dostępnością wykrywaczy metali i anonimowych rynków internetowych nastąpił alarmujący wzrost grabieży i nielegalnego handlu zabytkami archeologicznymi. W tym kontekście coraz ważniejsze staje się podnoszenie świadomości społecznej na temat wartości zabytków i stanowisk archeologicznych.

Przybliżanie społeczeństwu wartości tych miejsc i zabytków można osiągnąć za pomocą różnych środków, takich jak kampanie edukacyjne, wykłady publiczne i programy społeczne. Dzięki informacji na temat historycznego, kulturowego i naukowego znaczenia tych miejsc ludzie będą mogli lepiej zrozumieć znaczenie dziedzictwa kulturowego i powody, dla których należy je chronić. Ponadto edukacja społeczeństwa na temat konsekwencji grabieży i nielegalnego handlu zabytkami archeologicznymi może pomóc zmniejszyć popyt na te przedmioty, ograniczając w ten sposób zachęty do nielegalnych działań. Uświadamiając prawne i, przede wszystkim, etyczne implikacje posiadania i zbycia zabytków, można zniechęcić zainteresowanych do udziału w takich działaniach.

Bardziej istotnym problemem wydaje się jednak aktywna, choć skądinąd zrozumiała, niechęć do siebie obu grup poszukiwaczy i osób zaangażowanych w ochronę dziedzictwa archeologicznego Polski. Współpraca archeologów i poszukiwaczy skarbów jest potencjalnie możliwa i może być owocna na kilka sposobów. Archeolodzy mogą dzielić się swoją wiedzą i doświadczeniem z poszukiwaczami skarbów, ucząc ich właściwych procedur konserwacji i ochrony zabytków w określonych i bezpiecznych warunkach. Ponadto archeolodzy mogą, a nawet powinni, pomóc poszukiwaczom skarbów zrozumieć rangę ich odkryć i znaczenie ich zachowania dla przyszłych pokoleń. Z drugiej strony, poszukiwacze powinni starać się o zgody na legalne działania związane z poszukiwaniem zabytków. Może to być np. składanie propozycji archeologom prowadzącym wykopaliska w pobliżu, by brać w nich udział w roli wolontariuszy.

Zaangażowanie lokalnych społeczności w ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego może stworzyć poczucie własności i odpowiedzialności

wśród ludzi mieszkających na tych obszarach. Dzięki zaangażowaniu w działania na rzecz ochrony mogą stać się aktywnymi uczestnikami ochrony własnego dziedzictwa kulturowego, utrudniając działalność nielegalnym poszukiwaczom zabytków i handlarzom.

Diana Mroczek

Research Challenges of Studies on Crimes against Archaeological Heritage in Poland

Abstract

The article analyses the challenges of investigating crimes against archaeological heritage in Poland, in particular the activities of illegal treasure hunters. Despite the efforts of the government, law enforcement and cultural heritage experts, such criminal activities are becoming more frequent and serious, which results in the loss of valuable information and the artefacts themselves. The article examines the causes of these problems, including the lack of effective legal protection, inadequate monitoring and limited public awareness of national heritage. It also contains recommendations for better communication between archaeologists and treasure hunters as well as emphasizes the need for decisive action to protect Poland's archaeological heritage.

Keywords: crime, archaeological heritage, heritage protection, criminology, archaeology.